

обов'язку і комуністичною утопією [6, с. 80–85]. Особливої гостроти конфлікт із владою досягнув під час війни, коли Сталін засудив Довженків сценарій "Україна в огні" за націоналізм.

Довженкові твори, статті, а особливо щоденники сповнені гнівних тирад проти різних профанаторів великих політичних і мистецьких ідей. Автор статті поділяє думку І. Дзюби, що так він шукав пояснення невідповідності комуністичних ідей та проєктів і вбогої, а часом страшної реальності. Думка про хибність, злочинність самої комуністичної ідеології у прямій формі в Олександра Петровича не простежується, попри ризиковану одвертість його щоденників. Хоча сукупність його критичних випадів об'єктивно підводить до такої думки всупереч риторичі самого митця [2, с. 89].

Усіх, хто не байдужий до Олександра Петровича, цікавить, чому митець уник долі багатьох "ворогів народу", чому Й. Сталін зберіг життя кіномитця. Автор статті на рівні припущень вважає, що Й. Сталін не наважився на це з декількох причин. По-перше, в особі О. Довженка вождь вбачав людину, що творить те, про що думає, а відтак небезпеку його творчості видно заздалегідь. По-друге, Й. Сталін, як раціональний політик, розумів, що утримання націоналіста відрізаним від друзів та рідної землі приведе до замкненості, творчої недуги романтичного та поетичного митця. І таке заслання культурного і громадського діяча у столицю було вигідне в умовах формування антигітлерівської коаліції, де Й. Сталін виступав у ролі мирного, демократичного керівника держави. Він не міг допустити, і це по-третє, аби світова громадськість дізналася про знищення при загадкових обставинах відомого, геніального російського кінорежисера.

Війна відкрила для Довженка новий простір його творчості: це тема долі української нації, культури, населення, поневоленого тоталітарними режимами, майбутнього після перемоги. Він стає першим українським хронографом, історіографом, літописцем справжньої картини війни. Однак вона ж і спричинила низку випробувань для митця, змінила його творчі орієнтири, змусила звертатися до тем, далеких від сьогодення. Маючи за принцип писати правду, О. Довженко зробив на ті часи безстрашну річ – перший у радянській літературі піддав сумніву непогіршеність сталінського "генія", при-

гадавши йому довоєнні пророцтва, що так ганебно провалилися в перші ж дні війни.

Творче і громадське життя Олександра Довженка було деформоване системою, йому не дозволили здійснити свої численні задуми, зокрема, поставити фільми з української історії, про які він мріяв ("Тарас Бульба", "Цар", "Повість полум'яних літ"). Сталінський тоталітарний режим душив геній Довженка. Й. Сталін урахував значення прославленого кінорежисера і пильно контролював його.

Еволюція творчості та ціннісних орієнтирів О. Довженка воєнної доби та післявоєнних років свідчить про перебування письменника у лещатах тоталітаризму. Його творчим задумам не було місця в радянському мистецтві. Його цінності відображалися в записних книжках, щоденнику, сценаріях, однак до глядача і читача не доходили. Митець жив у системі і мусив творити згідно з вимогами офіційної ідеології. Його післявоєнні сценарії ("Мічурін", "Поема про море", "Прощай, Америко!") прославляють окремі аспекти комуністичного будівництва, та одночасно О. Довженко неофіційно писав повісті, що наповнені національною духовністю і загальнолюдським гуманізмом, історичним контекстом, любов'ю до українського народу.

1. Бабиченко Д.Л. Писатели и цензоры. Советская литература 1940-х годов под политическим прицелом ЦК. – М., 1994; 2. Дзюба І. Знаки духовної співмірності: Штрихи до світового контексту естетики Олександра Довженка // І. Дзюба. Між культурою і політикою. – К., 1990; 3. Довженко О. Автобіографія // Довженко О. Вибрані твори. – К., 2004; 4. Довженко О. Щоденник // Довженко О. Вибрані твори. – К., 2004; 5. Довженко О. Щоденник // Олександр Довженко вчора і сьогодні. Замітки в біографії: 36. мат. / Є. Сверстюк. – Луцьк, 2005; 6. Кошелівець І. Про затемнені місця в біографії Олександра Довженка // Олександр Довженко вчора і сьогодні. Замітки в біографії. Збірник матеріалів / Є. Сверстюк. – Луцьк, 2005; 7. Коба С.Л. Олександр Довженко. Життя і творчість. – К., 1979; 8. Кудін В.О. Зоряний шлях: Художньо-документальна повість. – К., 2004; 9. Марочко В. Зачарований Десною: Історичний портрет Олександра Довженка. – К., 2006; 10. Марьямов А.М. Довженко. – М., 1968; 11. РДАЛМ. – Ф. 2081, оп. 1, спр. 486; 12. РДАЛМ. – Ф. 2081, оп. 1, спр. 1057; 13. РДАСПІ. – Ф. 17, оп. 125, спр. 212; 14. РДАСПІ. – Ф. 17, оп. 125, спр. 214; 15. РДАСПІ. – Ф. 17, оп. 125, спр. 293; 16. РДАСПІ. – Ф. 17, оп. 132, спр. 431; 17. РДАСПІ. – Ф. 17, оп. 133, спр. 340; 18. РДАСПІ. – Ф. 558, оп. 11, спр. 1126; 19. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 27; 20. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 60; 21. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 65; 22. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70, спр. 282.

Надійшла до редколегії 11.01.06

О. Пилипенко, канд. іст. наук

РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАГАЛЬНОМУ ЕКСПОРТІ СПИРТУ З РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Досліджено експорт спирту з України у другій половині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано роль українських губерній у загальноросійському вивозі спирту.

Scientific article devoted to spirit from Ukraine in second part of XIX – in the beginning of XX cent. Author had made scientific analysis of Ukrainian regions role in Russian empire export of spirit.

Після переходу на капіталістичний шлях розвитку і проведення низки буржуазних реформ отримали розвиток більшість галузей виробництва, зокрема харчова промисловість. У XIX ст. були побудовані нові фабрики і заводи. Горілчана і виноробна промисловість Росії досягла високого рівня розвитку. Важливе значення у даному процесі належало українським землям. У середині XIX ст. виноробні та горілчані заводи складали на Україні 7 % загальної кількості заводів Російської імперії і їх кількість продовжувала поступово збільшуватися. У цілому політика царського уряду сприяла розвитку промислового вироблення та експорту спирту за кордон. Введення акцизної системи дуже позначилося на експорті спирту з України, який із середини 60-х до початку 90-х рр. неухильно зростав. З початку 90-х рр. XIX ст. до початку 1900-х рр. відбувається падіння вивозу спирту, що було зумо-

влено зменшенням попиту на закордонних ринках, з одного боку, та зміною законодавства щодо винокурної промисловості – з іншого.

З початку 1900-х рр. почалося нове зростання експорту, який досяг у 1911 р. – 11, 1 млн відер сорокавідсоткового спирту [10, с. 18]. Цьому зростанню сприяло заохочення вивозу спирту шляхом зняття акцизного збору зі спирту, який направлявся до митниць і повернення сплачених акцизів на виробі зі спирту та безакцизні відрахування "у премію" і за шляхові втрати.

У 1911 р. ці безакцизні відрахування в перекладі на суму акцизу дали 2,1 млн крб, який склав третину загального прибутку бюджету державної горілчаної монополії й у цьому році склав 598 млн крб [1, с. 9]. Загальний вивіз спирту за кордон та частка України в ньому показані в табл. 1.

Таблиця 1. Загальний вивіз спирту за кордон та частка України в ньому [складено за 1]

Роки	Вивезено спирту, тис. відер	Південно-західний район, тис. відер (Київська, Подільська, Волинська губ.)	Відношення, у %	Зі східних губерній України, тис. відер	Відношення, у %	З південних районів, тис. відер
1871–1880	1594	-	-	-	-	-
1881–1890	3861	-	-	-	-	-
1891–1900	1602	-	-	-	-	-
1901–1910	3695	-	-	-	-	-
1901	1201	-	-	-	-	-
1902	1647	-	-	-	-	-
1903	2303	-	-	-	-	-
1904	4436	-	-	-	-	-
1905	3431	-	-	-	-	-
1906	2119	1730	81,6	63	2,9	16 – 0,8 %
1907	2130	1791	84,1	0,5	0	47 – 2,2 %
1908	4025	3068	76,2	238	5,9	236 – 5,9 %
1909	7108	3395	47,8	385	5,4	193 – 2,7 %
1910	8554	4073	47,6	384	4,5	96 – 1,1 %
1911	11123	5037	45,3	876	7,9	231 – 2,1 %

За даними С. Асенкова більша частина спирту на початку XX ст. вивозилася з України, причому її кількість у загальноімперському вивозі поступово збільшувалася з 2,9 % у 1906 р. до 7,9 % у 1911, у той час як значення інших регіонів неухильно зменшувалося. Наприклад, у 1906 р. вивезення з Південно-Західних регіонів імперії складало 81,6 % загального вивозу за кордон, а в 1911 р. воно знизилося до 45,3. Переважно спирт вивозився з Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній. Таку тенденцію спостерігаємо і відносно інших губерній, наприклад чорноземної зони. З інших російських губерній вивозилася порівняно невелика кількість даного продукту. Їх частка складала: у 1907 р. – 11,5 тис. відер (0,5 %), у 1908 р. – 61 (1,5), у 1909 р. – 524 (7,3) у 1910 р. – 997 (11,6), у 1911 р. – 1244 тис. відер (11,1 %) [4, с. 9].

У той час збільшується відносна частка Привісленських губерній, які давали в 1906 р. 1,6 % усього вивозу спирту, а в 1911 р. збільшили її до 25,7. Головним ринком збуту українського спирту з давніх часів була Туреччина, куди йшло понад 50 % усього експорту даного продукту. Значним, але нестабільним був вивіз спирту до Німеччини, який складав для порівняння 30 % усього експорту України. За 5 років, з 1909 р., зріс експорт спирту до Китаю до 7 %. Вивіз спирту до Англії становив 1 %, був незначним і зазнавав коливань. Експорт хлібної очищеної горілки був достатньо незначним, з тенденцією до поступового скорочення і з великими коливаннями. Це пояснюється з, одного боку, недостатнім розвитком внутрішнього виробництва, а з іншого – високим митом у 25 крб. з пуду бруто на спирт та горілку в діжках і 30 крб. або з пуду того ж продукту у пляшках.

Питання про експорт даного виду продукції набрало такої великої ваги, що неодноразово було предметом обговорення різних урядових установ. Так, з приводу зміни урядової політики щодо експорту спирту 2 травня 1912 р. із доповіддю на засіданні винокурної секції Південно-Західного відділення Російської експортної палати виступив В. Галицький. Він зазначив, що, починаючи з 1865 р., виробництво спирту з картоплі користувалося особливим захистом уряду. Між тим уряд розробив проект закону, який скасовував вивізні премії і на думку багатьох спеціалістів це неминуче мало призвести до скорочення вивозу спирту за кордон. Цей захід скоротив би подальший розвиток гуральництва. Поточне ви-

нокуріння із запровадженням винної монополії втратило остаточно внутрішній ринок для споживання, оскільки паточний спирт для потреб монополії не приймався. Паточне виробництво спирту розвивалося на початку XX ст. виключно за рахунок зовнішнього ринку, головним чином експорту до країн Близького Сходу, де воно, за підтримки держави, конкурувало з виробами інших спиртовиробників – Австрії і Німеччини, яких там також держава преміювала. Однак не слід забувати, що паточне гуральництво не отримувало тієї прихованої премії у 35 коп за відро стовідсоткового спирту, яка надавалася хлібному та картопляному спирту у вигляді безакцизних відрахувань. Між тим розвиток української цукрової промисловості сприяв виникненню паточного виробництва спирту з відходів виробництва – чорної патоки. На початку XX ст. паточне гуральництво значно зросло і переробляло понад третину всієї патоки (37,5 % усього жому, який вироблявся на цукрових заводах на суму понад 2 млн крб.) [9, с. 7]. У справу побудови й облаштування паточних заводів було вкладено величезні кошти і на них працювали тисячі виробників. Скасування вивізних премій призвело до закриття більшості заводів. Виробництво ж жому було б обмежене розмірами території цукрової промисловості. Жом важко було транспортувати на великі території і для відгодовування худоби він не підходив, особливо у теплий період року). Буди випадки, коли цукровиробник змушений був доплачувати селянам за те, щоб вони вивезли жом із резервуарів для вироблення наступної партії цукру.

Експорт продукції гуральництва за кордон сприяв загальному піднесенню української промисловості. Експортуючи продукцію даного виду харчової промисловості, українські виробники забезпечували заробітки українським та російським залізницям і торговому флоту. Сума одних залізничних фрахтів напередодні війни сягала 700–800 тис. крб. Разом з тим гуральництво мало вплив на загальний торговельний баланс. Окрім того, використовуючи у своєму виробництві машини, українці підтримували вітчизняне машинобудування.

Міністерство фінансів Росії, проектує новий закон про скасування вивізних премій, керувалося міркуваннями, що зникає потреба дотувати експорт спирту за кордон, оскільки недостатньо насичений внутрішній ринок. Для з'ясування цього питання наведемо декілька цифр:

Розміри споживання спирту в Росії за десятиліття (1900–1909) в млн відер сорокавідсоткового: 1900 р. – 69,6 млн відер; 1901 – 65,8; 1902 – 67; 1903 – 72,6; 1904 – 72,2; 1905 – 76; 1906 – 86,5; 1907 – 88,1; 1908 – 87,2; 1909 – 84,8 млн відер [5; 8].

Таким чином, бачимо, що споживання спирту дійсно відбувалося по висхідній. Однак після 1907 р. споживання спирту в Росії зменшувалося. За дослідженнями Головного управління казенних харчових напоїв душове споживання чистого алкоголю у вигляді горілки найнижчим було у західних регіонах імперії, Привіслянському і Прибалтійському краї, збільшувалося в інших регіонах Центральної Росії і досягало свого максимального розміру в Поволжі. Внутрішнє споживання спирту для технічних потреб також не могло отримати належного розвитку. Усі спроби запровадити спиртове освітлення завершилися невдачею, оскільки використовувалися дешевші освітлювальні матеріали.

У той же час розміри виробництва спирту в країні зростали. Про що свідчить табл. 2.

Таблиця 2. Розміри виробництва спирту (сорокавідсоткового) [5].

Роки	Тис. відер	Роки	Тис. відер
1900–1901	83,453	1904–1905	85 176
1901–1902	86 451	1905–1906	91 996
1902–1903	78 314	1906–1907	98 679
1903–1904	73 352	1907–1908	106 223
1904–1905	82 300	1908–1909	113 848

Потреба в експорті була постійною. Однак слід визнати, що спирт як стаття вивозу порівняно із загальним вивозом, мав невелику величину. Якщо взяти відповідні цифри за 1910 р., то вийде, що при цінності вивезених за цей рік товарів у 1 449 085 339 крб., на частку спирту припадало, якщо рахувати одне відро за 70 коп., 6 млн крб, що складало по відношенню до загального вивозу 0,5 %. Слід мати на увазі ту обставину, що тут ми брали для розрахунку весь експорт Росії (й азіатський у т. ч.), а Росія переважно експортувала і була постачальницею сирих, необроблених продуктів, що і давало таку велику кількість. Якщо ж узяти цінність експортованого спирту по відношенню до вивозу однієї лише переробної промисловості, то він займав досить помітне місце й оскільки спирт був переробленою продукцією сільськогосподарства, то він заслуговував на додаткове заохочення. Це була перспективна у всіх відносинах галузь. Про це свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3. Експорт спирту Росії за кордон (сорокавідсоткового) [5]

Роки	Тис. відер	Роки	Тис. відер
1901	1200,5	1906	2 118,0
1902	1 647,3	1907	2 130,1
1903	2 303,2	1908	4 025,1
1904	4 435,6	1909	7 107,8
1905	3 431,0	1910	8 554,3

Отже, вивіз спирту з Росії та України швидко, хоча і не регулярно зростає. Якщо ж порівняти вивіз у 1901 р. до 100 %, то в 1901 р. він становив 712 %, тобто, за 10 років експорт спирту з України збільшився більше як у сім разів. За 1911 р. він зріс іще більше. Експорту спирту з України сприяло швидке зростання цін на харчові продукти в Західній Європі. Також у цей час скоротився експорт спирту до європейських країн з Німеччини й Австрії, тому це відкривало для українських експортерів великі перспективи на міжнародному ринку. У самій же Росії не було економічних перепон на шляху переробки патоки та картоплі на спирт.

Дослідження експортних операцій на Близькому Сході одного з найбільших українських заводів, який виготовляв до 15 тис. відер на рік протягом 10 років – 1901–1910 рр. – дозволило В. Ганицькому зробити висновок, що експорт спирту потребував дотацій держави. Якщо співставити ціни на спирт в Одесі і додати вивізні премії з урахуванням собівартості виробництва то виявиться, що середній прибуток за 10 років від продажу при існуванні премії складав 21,5 коп на стовідсотковий. Однак ця цифра з'явилася завдяки особливій кон'юнктури для вивозу в 1905 і 1908 рр. Слідкуючи за окремими роками, можна бачити, що прибуток від вивізних операцій був набагато нижчим – 21,5 коп за пуд., а за два роки, а саме в 1901 і 1906 рр., завод цей навіть зазнавав збитків – у 1901 р. – 0,8 коп на стовідсотковий, а в 1906 р. – 4,9 коп. І за умов існування вивізних премій. Якщо ж співставити ту ж продажну ціну в Одесі але без премій із собівартістю, то можна бачити, що вона була набагато нижче останньої. Без премії вивізні операції цього заводу були збитковими, у середньому 27 коп. на відро стовідсоткового спирту за 10 років [6, с. 8].

Із наведеного вище випливає, що вивізні премії слугували не для збагачення заводчиків, а для підтримання експорту продукції гуральництва. Без вивізної премії конкуренція України із країнами-спиртовиробниками, Австрією та Німеччиною, була б неможливою, тому що вони преміювали власний експорт спирту в розмірах, близьких до російських. Так, у Німеччині при експорті спирту за кордон державним казначейством виплачувалася премія у розмірі 20,5 коп (20,48 коп) за кожне відро. В Австрії казначейство щороку асигнувало фіксовану суму 2 млн крон заводам пропорційно до кількості вивезеного спирту. Витрати російського державного казначейства на даний вид експорту швидко зростали пропорційно до збільшення вивозу. Якщо в 1907 р. вони не досягали півмільйона карбованців, то в 1911 р. становили 2 млн крб і це зростання витрат з державного бюджету стало причиною порушення питання про раціональність преміювання вивозу спирту. Якщо ж узяти до уваги ту обставину, що на спирт в значній мірі тримався російський державний бюджет і що він давав державі понад 500 млн крб прибутку, то витрати з боку казни на заохочення експорту спирту складали чверть від отримуваних прибутків, що було не дуже обтяжливим для бюджету.

Застереження Міністерства фінансів, що посилення вивозу спирту в 1913 р. може підірвати економічні інтереси країни, виявилися марними. Росія мала великі запаси спирту, достатні для чотиримісячного споживання країною. Нижченаведені цифри за 1910–1911 рр. свідчать про те, що виробництво як харчового, так і технічного спирту випереджувало попит. У 1910–1911 рр. було викурено 122 млн відер спирту; заготовлено 766 млн 500 тис. відер; придбано державною казною з торгів – 12 млн 883 тис відер; витрачено для технічних потреб – 5 млн відер; вивезено за кордон – 12 млн відер спирту. Залишок складав 106 млн 383 тис. відер. Не використано спирту в ці роки – 15 млн 617 тис. відер [8, с. 27].

Це свідчить про інтенсивний розвиток виробництва спирту в Україні та Росії.

У середньому за десятиліття (1900–1910) Україна відправляла за кордон 74 % усього російського експорту спирту, при цьому частка Подільської губернії складала 39 %, Київської – 16 і Волинської губернії – 19 %. Південно-Західне відділення Російської експортної палати, яке було зацікавлене в правильному і всебічному висвітленні перед законодавчими органами наслідків запровадження закону про скасування вивізних премій, передало мотивовану записку в Петербург.

Урядові заходи сприяли розвитку експорту спирту, а також дали дозвіл для обігу всередині країни денатуро-

ваного спирту. Промисловці неодноразово пропонували уряду досягти зниження тарифної ставки визначеної Німецьким тарифним кодексом у 1914 р. у розмірі 275 марок за подвійний центнер спирту в діжках і 350 марок за подвійний центнер спирту в пляшках, що в перерахуванні на російські міри дорівнювало 2 крб. та 2 крб. 60 коп. з пуду [10, с. 12]. За пропозицією провідного фахівця у даній галузі виробництва С. Асенкова російському уряду слід було вжити таких термінових заходів:

✓ Скоротити суттєво вивіз міцного спирту з Росії.

✓ Поліпшити організацію вітчизняної зовнішньої торгівлі спиртом шляхом зменшення тяганини за розрахунки.

✓ Збільшити експорт денатурованого спирту.

✓ Знизити ввізне мито.

Аналіз архівних джерел дає можливість зробити висновки про те, що значне місце в загальному експорті Російської імперії й України, відповідно, займав експорт спирту, якого на вітчизняних заводах виготовлялася велика кількість.

Таблиця 4. Вивіз із Росії та України спирту (тис. відер) [складено за 1]

Роки	Усього	Усього, тис. крб.	До Німеччини	До Велико-британії	До Голландії	Китаю	Туреччини
1891	398 080	5 346	270 374	21 718	-	-	48 537
1892	95 273	1 652	49 574	5 273	-	-	16 681
1893	208 003	2 665	137 502	30 806	-	-	21 033
1894	226 454	2 727	165 591	5 552	-	-	35 898
1895	173 610	1 792	107 074	13 421	-	-	42 403
1891-1895	220 284 100 %	2 836	146 023 66,4 %	6,9 %			15 %
1896	165 300	1 574	107 074	10 907	-	0,2	39,398
1897	198 139	2 146	134 470	6 592	-	-	50 177
1898	184 374	1 747	105 456	493	158	-	71 362
1899	57 342	593	4 663	-	-	-	52 161
1900	41 758	512	1 325	-	-	-	37 991
1896-1900	+ 129 383 100 %	1 314	+70 598 54,7 %	3 598 2,8 %	-	-	+ 50 218 38,9 %
1901	41 752	563	37	-	-	-	40 948
1902	53 683	1 040	3 669	-	-	0,2	49,265
1903	73 871	742	5 680	-	-	9,0	66 855
1904	183 579	3 279	74 689	937	-	5 451	94 800
1905	129 888	2 083	52 322	48	-	9 106	64 684
1901-1905	+ 96 435 100 %	1 541	27 279 28,3 %	197 0,2 %	-	2 913 3,0 %	63 310 65,6 %
1906	70 734	1 301	1 197	35	-	25 345	42 587
1907	86 378	1 313	17	453	-	4 602	80 234
1908	162 387	3 600	34 607	244	-	10 669	109 685
1909	289 636	5 175	106 347	2 246	19 704	13 374	144 378
1910	345 266	5 492	128 751	7 472	19 057	11 647	158 337
1906-1910	190 880 100 %	3 376	54 184 28,4 %	2 090 1,1 %	7 752 4,1 %	13 127 6,9 %	107 044 56,0 %
1911	429 576 100 %	7 483	140 374 32,6 %	4 768 1,1 %	21 205 4,9 %	17 796 4,1 %	222 033 51,7 %

Таким чином, бачимо, що основними країнами-споживачами українського спирту були Німеччина, Великобританія, Туреччина. З 1909 по 1911 р. зростає частка Голландії, відповідно з 4,1 % до 4,9. Певна частина спирту вивозилася до Греції та Єгипту. Окрім дані є і про експорт горілки або як її називають певні джерела "вина хлібного очищеного". Вивіз із Росії та України горілки хлібної показано в табл. 5.

Таблиця 5. Експорт обробленого спирту (сорокавідсоткового) [1]

Роки	Тис. відер	Роки	Тис. відер
1902	1 782	1907	3 881
1903	1 701	1908	3 975
1904	2 586	1909	5 001
1905	3 529	1910	6 695
1906	3 896	1911	7 906
1902-1906	2 699	1907-1911	5 492

На кількість експорту спирту та горілчанних виробів у значній мірі впливало внутрішнє споживання населення імперії. Після зменшення внаслідок торгової кон'юнктури експорту зерна з України значна частина його перероблялася на горілчанні вироби або шляхом технічної переробки на спирт. У 1884 р. в Росії було вироблено 33 млн відер безводного спирту [2, с. 12]. Однак із цієї кількості лише 2 млн відер вивозилася за кордон на

суму 5–6 млн крб. Решта 31 млн відер ішла для внутрішнього ринку [3, с. 156]. Таке зростання споживання спиртного призводило, за словами очевидця Г. Подоби, до різних "економічних розладів країни і до маси злочинів із щорічним числом засуджених до 20 тис. чол. в одних лише селян" [7, с. 11].

Огляд дає можливість зробити висновок про дієвість державної системи протекціонізму вітчизняної горілчанної промисловості, що було необхідною умовою її подальшого розвитку. Поза сумнівом, що певні успіхи експортної торгівлі знаходилися у тісному взаємозв'язку зі здійсненням вивізних премій, подальшим розвитком його організації і зменшенням формальностей при розрахунках.

1. Асенков С. Спирт и его экспорт из России. – СПб., 1914.
2. Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1885. – № 7. – С. 397.
3. Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1885. – № 8. – С. 478.
4. Вывоз товаров за границу за десятилетие 1900–1910 гг. – СПб., 1911.
5. Ганицкий В. Значение вывозных премий для экспорта русского спирта и необходимость их сохранения с точки зрения народно-хозяйственной // Хозяйство. – 1912. – № 21.
6. ЦДІА України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 81.
7. Подоба Г. Наше положение на международном рынке по торговле шерстью, хлебом, скотом. Доклад члена избранной императорским Вольным экономическим обществом комиссии для исследования причин застоя в хлебной торговле. – СПб., 1885.
8. Парменов И.С. Внешняя торговля Российской империи с главнейшими европейскими государствами в диаграммах и таблицах. – О., 1916. – С. 156.
9. Промышленность лет. – 1885. – № 10.
10. Хозяйство. – 1912. – № 21. – С. 7.

Надійшла до редколегії 24.01.06